

УДК 336:316.334.55

ТКАЧУК В.А., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

vadtkachuk@hotmail.com

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглядаються проблеми фінансового забезпечення розвитку сільських територій, джерел формування та розподілу фінансових ресурсів на рівнях державного управління та пропонуються підходи до формування фінансової системи розвитку сільських територій у розрізі виробничої, громадської та екологічної складових на підставі вдосконалення бюджетного, інноваційного та кредитного механізмів її функціонування.

Ключові слова: фінансові ресурси сільських територій, фінансова система розвитку сільських територій, місцеві бюджети, забезпечення фінансовими ресурсами сільських територій, джерела формування місцевих бюджетів.

Постановка проблеми. В умовах надмірної централізації державних фінансів та відсутності чітких правил та ресурсних можливостей збалансованого врахування інтересів усіх рівнів державного управління, найнижча його ланка – місцеві громади, окремі елементи поселенської мережі, території завжди потерпають від недостатнього рівня фінансового забезпечення. Вони не в змозі забезпечити сучасний рівень надання соціально-побутових та інших послуг, а також в цілому створення нормальних умов життя мешканців, тому пошук розв'язання проблеми рівномірного, збалансованого фінансового забезпечення суб'єктів життєдіяльності на сільських територіях і зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням кола питань, пов'язаних з розробкою теоретичних основ та практичних рекомендацій стосовно механізму формування й реалізації фінансової політики в системі соціально-економічного розвитку сільських територій присвячені праці таких відомих вчених: В. Амбросов, О. Бородіна, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, В. Онегіна, І. Прокопа, П. Саблук, В. Терещенко та ін. В їх наукових доробках досить ґрунтовно досліджено особливості функціонування механізму фінансового забезпечення та засади формування й реалізації фінансової політики в аграрній сфері економіки. Разом з тим, зважаючи на перманентні кризові явища в системі розвитку сільських територій, викликані за рахунок обмеженості, надмірної централізації та неефективного використання фінансових ресурсів, виникла необхідність подальших поглиблених наукових досліджень з метою пошуку шляхів їх подолання.

Мета і завдання дослідження – аналіз сучасного стану управління фінансовими ресурсами сільських територій та пошук шляхів удосконалення існуючого механізму фінансових відносин усіх суб'єктів та рівнів державного управління.

Матеріали і методи дослідження. Джерелами даних проведеного дослідження слугували нормативно-правові акти, що регулюють відносини суб'єктів у сфері державних фінансів, матеріали досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, дані статистичної звітності. Дослідження проводились із застосуванням методів аналізу і узагальнення для вивчення проблем фінансового забезпечення розвитку сільських територій, існуючих моделей функціонування фінансово-кредитного механізму в зарубіжній практиці, методу моделювання розробки пропозицій щодо вдосконалення системи забезпечення фінансовими ресурсами сільських територій.

Результати дослідження та їх обговорення. Питання державного фінансування розвитку сільських територій є досить проблемними, що обумовлено дефіцитом бюджетних коштів та недосконалістю механізму фінансової підтримки.

По-перше, вирішення соціальних та екологічних проблем на сільських територіях фінансується в основному з регіональних бюджетів, дохідна частина яких формується переважно за рахунок трансфертів з державного бюджету. При цьому трансферти досить часто надходять невчасно, або не в повному обсязі. Наповнення регіональних бюджетів за рахунок податків, як правило, відбувається з аналогічними проблемами, що пов'язано з практично щорічними змінами податкового законодавства та відсутністю чіткого

взаємозв'язку між обсягом зібраних місцевих податків та регіональними бюджетними доходами.

По-друге, відсутній розподіл видатків на сільські і міські в бюджетах інших міністерств, що частково фінансують інвестиції у розвиток сільських територій, в результаті чого скорочується фінансування соціальних програм на селі, оскільки витрати на одиницю послуг там значно вищі, порівняно з містом.

По-третє, недосконалість розробки та фінансування регіональних програм соціально-економічного розвитку сільських територій, що пов'язано з відсутністю сучасних науково обґрунтованих норм забезпечення сільського населення соціальними послугами і зумовлює невідповідність об'єктивним потребам. Вагомим недоліком бюджетної підтримки сільського розвитку, як зазначає О. Бородіна, також є відсутність законодавчо встановлених статистично вимірюваних показників оцінки її ефективності та ступеня досягнення цілей [1].

Державне фінансування інвестиційних процесів на сільських територіях здійснюється в межах політики сільського розвитку. Основним джерелом інвестицій виступає Державний бюджет України та місцеві бюджети. Основна частка видатків здійснюється через бюджет міністерства аграрної політики та продовольства. Частина заходів соціального та екологічного спрямування, що здійснюються на сільських територіях, фінансуються через бюджети інших міністерств, зокрема міністерства з питань житлово-комунального господарства, міністерства регіонального розвитку та будівництва, міністерства охорони навколишнього природного середовища, міністерства праці та соціальної політики та ін.

Систему фінансового забезпечення сільських територіальних утворень здійснюють районний, міський, сільський, селищний бюджети та фінансові плани підприємств і організацій усіх форм власності, що розташовані на території відповідної адміністративної одиниці. Основною проблемою для більшості сільських адміністративних одиниць на сьогодні є катастрофічна нестача фінансових ресурсів не те що на розвиток, а й навіть на забезпечення най-необхідніших потреб сільського населення.

Для виходу із цієї ситуації у бюджетній сфері необхідно подолати існуючу повну залежність місцевих бюджетів від центрального як на стадії їх формування, так і в процесі виконання. Зміцнити та збільшити ресурси місцевих бюджетів за рахунок розширення дохідних джерел як на виконання делегованих, так і власних повноважень, закріпити доходи (податки) на довгостроковій основі за кожним рівнем місцевого самоврядування, розширити перелік та обсяги місцевих податків і зборів. Принагідно зазначити, що частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів Японії становить 35%, Великобританії – 37%. З огляду на дотаційність сільських бюджетів України потребує удосконалення система міжбюджетних відносин [2].

Для збільшення дохідної частини місцевих бюджетів відомі такі шляхи: передача деяких загальнодержавних податків з державного до місцевих бюджетів; збільшення відрахувань від державних податків; підвищення надходжень від місцевих податків; пошук нових об'єктів оподаткування; перегляд податкових пільг.

Слушною є думка вітчизняних фахівців про те, що фінансові ресурси в цілому є. Тому потребує реформування не рівень оподаткування, а його структура. Крім того, повинен застосовуватись принцип фіскальної еквівалентності, тобто для виконання конкретних завдань слід закріплювати відповідні податки. Так, вони зазначають, що природним комунальним податком є податок на землю та споруди. Потрібно, щоб вони повністю залишались в територіальній громаді. Запровадження податку на нерухомість в умовах зубожіння сільського населення не стане вагомим джерелом надходжень до бюджету. Можливість розпоряджатись землями за межами сільських населених пунктів та збір відповідних податків значно поліпшить дохідну частину бюджетів сільських рад [2].

Потребує збільшення надходжень до місцевого бюджету податку з доходів фізичних осіб. В умовах зростання міграції сільського населення важливо, щоб він сплачувався за місцем проживання. Так, у Латвії у 2005 році було заплановано надходження до місцевих бюджетів 73% прибуткового податку з населення.

Органи місцевого самоврядування повинні мати право запроваджувати на своїй території власні податки та збори, а загальний рівень оподаткування має контролювати центральний уряд. Це і забезпечить маневреність місцевих органів влади, оскільки на місцях легше слідкувати за зміною бази оподаткування. Також на увагу заслуговують пропозиції українських вчених щодо запровадження власних бюджетоформуючих доходів за принципом територіального розвитку, тобто врахування тих особливих об'єктів оподаткування, специфічних для окремих територій, які можуть суттєво збільшити надходження до місцевих бюджетів.

У процесі реформування бюджетних відносин доцільним є розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок запровадження податків із цільовим використанням отриманих коштів. Наприклад, збори за прибирання і освітлення вулиць, за збирання сміття, впорядкування парків, вулиць тощо. В умовах складної екологічної ситуації в Україні корисними стануть екологічні податки, які доцільно стягувати у вигляді штрафів за забруднення повітря, водоймищ, вулиць, лісів, утилізацію відходів.

Одним із джерел фінансового забезпечення інвестиційної діяльності є кредити, що надаються банківськими та небанківськими фінансовими інститутами. Перспективним напрямом залучення кредитних ресурсів є кооперація, частка якої у фінансуванні сільського розвитку в Україні є незначною в силу сукупності об'єктивних та суб'єктивних причин. Водночас, досвід зарубіжних країн свідчить про доцільність формування на сільських територіях мережі кредитних установ для позичальників з різним рівнем платоспроможності. Враховуючи специфіку клієнтів, вони створюються на кооперативних засадах або за ініціативою та за підтримки держави. Так, у США діє Служба підтримки сільських бізнес-кооперативів (надає технічну допомогу та фінансові ресурси кооперативам, розташованим у сільській місцевості), Служба електрифікації сільської місцевості (надає кредити і гранти для проведення електрифікації, водопостачання та каналізації у сільській місцевості), Служба з будівництва житла в сільській місцевості (реалізує різні види програм кредитування, страхування кредитів та гранти для фермерів з низьким рівнем доходу) [3].

Іноземне інвестування розвитку сільських територій здійснюється переважно через реалізацію міжнародних проектів. При цьому інвестор виступає постачальником не лише фінансових та матеріальних активів, а й технологій та інформації. Реалізація локальних проектів дає можливість вирішувати соціальні проблеми (водопостачання, транспорт і зв'язок, побутове обслуговування тощо), враховуючи специфіку конкретної території. Їх перевагою також є можливість активізації діяльності сільських громад на основі формування у свідомості населення впевненості у спроможності самостійно змінювати середовище своєї життєдіяльності. Внаслідок проектної співпраці люди вчаться самостійно визначати та вирішувати проблеми, ініціювати нововведення, здійснювати пошук джерел їх фінансового та інформаційного забезпечення. Прикладом ефективного міжнародного співробітництва є українсько-швейцарський проект DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні», який діє з 2008 р. Він реалізується силами української громади за участю іноземних консультантів, в результаті чого практично втілено більше 40 локальних проектів [4].

Бюджетний дефіцит, нестабільність вітчизняного та міжнародного фінансового ринку у сукупності з низькою інвестиційною привабливістю сільських територій обумовлюють доцільність мобілізації внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів, до яких належать кошти місцевих підприємств та організацій, а також сільської громади. Важливо відмітити, що низький рівень прибутковості підприємств та недосконалість амортизаційної політики обмежують їх можливості фінансувати процес вирішення соціальних та екологічних проблем. Тому одним з найбільш перспективних, однак найменш дієвим в Україні, джерелом інвестицій є кошти членів громади. Проблема їх залучення, як слушно зазначає А. Рамський, набула особливої гостроти в умовах фінансової кризи, коли бюджетні кошти, кредити банків та власні кошти підприємств є обмеженими, зовнішні запозичення посилюють залежність вітчизняної економіки від змін кон'юнктури на світових фінансових ринках [5]. Слід зазначити, що за даними експертних оцінок, заощадження населення складають декілька

мільярдів доларів США [6], а у 2010 р. ним з власних джерел було інвестовано понад 500 млн грн [7].

Кошти громади, як потенційні інвестиції, формуються із зовнішніх та внутрішніх джерел. Останні являють собою доходи від різних видів трудової діяльності та володіння певним майном, які переважно перетворюються на заощадження. Однак, в зв'язку з недовірою населення до фінансово-кредитної системи, в Україні практично не розвинений механізм трансформації його заощаджень в інвестиції. Стримувальним чинником інвестиційної діяльності населення, на думку Р. Косодія, також є нерозвиненість фінансової інфраструктури на сільських територіях, що обумовлює доцільність переорієнтації їх державної підтримки з державного кредитування та розвиток фінансово-кредитних інституцій [8].

З огляду на визначене, для забезпечення високих результатів у сільськогосподарському виробництві, економічних та соціальних процесах у сільській місцевості, активізації сільського підприємництва з метою стимулювання розвитку сільських територій у нашій країні пропонується наступна структура фінансової системи розвитку сільських територій (рис. 1).

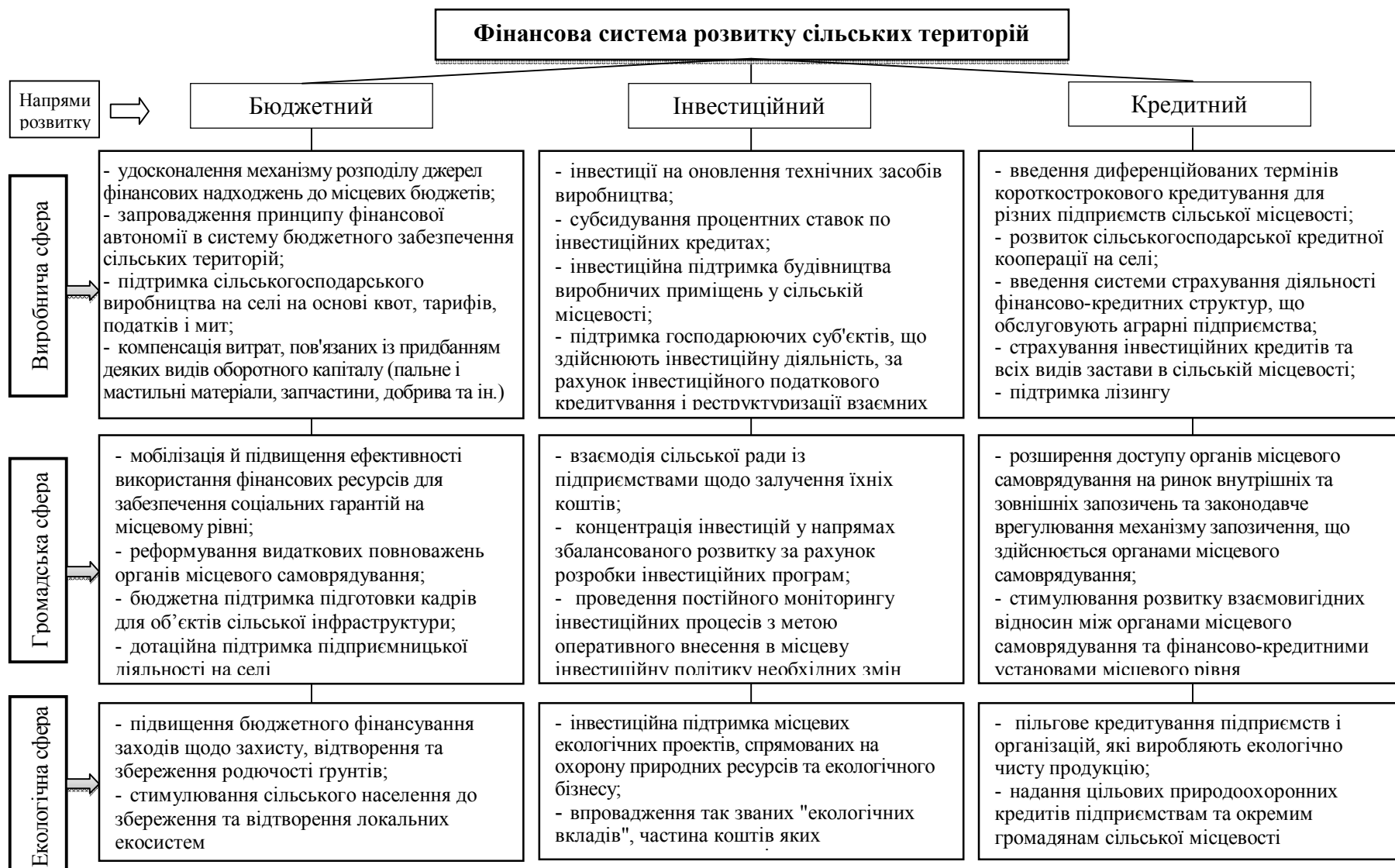

Рисунок 1 – Структура фінансової системи розвитку сільських територій.

Джерело: авторська розробка.

Висновки. Таким чином, метою розвитку сільської місцевості України є поступове поліпшення умов життя населення на селі. Передумова для цього – створення фінансової системи, яка відповідає потребам не лише сільського господарства, а й усіх підприємств сільської місцевості і його населення. Така фінансова система не повинна бути орієнтованою лише на мобілізацію кредитів для одного сектору. Вона має виконувати низку функцій, починаючи від мобілізації усіх можливих ресурсів і закінчуючи наданням позичкового капіталу для усіх підприємств сільської місцевості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородіна О. М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку / О. М. Бородіна. – К.: ШФУ УААН, 2003. – 277 с.
2. Терещенко В. К. Соціально-економічний розвиток сільських територій: Навчальний посібник / В. К. Терещенко, В. А. Ткачук, Т. І. Балановська [та ін.]; за ред. В. К. Терещенка. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. – 348 с.
3. Бабич Ю. А. Кредитування аграрного сектору економіки у розвинутих країнах світу / Ю. А. Бабич // Економіка АПК. – 2012 – № 4 – С. 155-161.
4. Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні" DESPRO : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://despro.org.ua/>.
5. Рамський А. Ю. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції / А. Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. – 2011 – № 7 (121). – С. 283-289.
6. Матвійчук Л. Ю. Формування інвестиційних ресурсів для розвитку агротуризму в Україні / Л. Ю. Матвійчук // Агросвіт. – 2012 – № 5 – С. 35-40.
7. Кропивко М. М. Особливості формування джерел інвестицій господарств населення / М. М. Кропивко // Економіка АПК. – 2010 – № 10 – С. 56-59.
8. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова, "Энциклопедия рос. деревень". – 2005. – 664 с.

Финансовое обеспечение развития сельских территорий

В. А. Ткачук

В статье рассматриваются проблемы финансового обеспечения развития сельских территорий, источников формирования и распределения финансовых ресурсов на уровнях государственного управления и предлагаются подходы к формированию финансовой системы развития сельских территорий в разрезе производственной, социальной и экологической составляющих на основании усовершенствования бюджетного, инновационного и кредитного механизмов ее функционирования.

Ключевые слова: финансовые ресурсы сельских территорий, финансовая система развития сельских территорий, местные бюджеты, обеспечение финансовыми ресурсами сельских территорий, источники формирования местных бюджетов.

Надійшла 10.10.2013.